

THE REBIRTH OF THE ROMANIAN SPIRIT THROUGH THE FACULTY OF THEOLOGY FROM BUCOVINA

Alexandru Panciuc

PhD Student, "Ovidius" University of Constanța

Abstract: The Theological Institute from Cernăuți (Cernivitsi) had a prominent role in the appearance of the Faculty of Theology, already existing here the necessary conditions for the establishment of such institutions. The organisation of the Institute during 1866 and 1872 according to the requirements of a faculty, the training and seriousness of the teaching staff here, as well as the scientific research undertaken by them, made that this educational institution in Cernăuți to exceed the patterns of a simple Institute. This was also emphasized by The Ministry of Church Affairs and Instructions of that time.

Keywords: theology, role, culture, education, research.

Învățământul teologic în Țara de Sus a Moldovei este de veche tradiție. Începuturile sale se leagă de Școala Domnească de la Suceava din timpul lui Alexandru cel Bun și de școlile mănăstirești existente la Putna și la Rădăuți încă din prima jumătate a secolului al XV-lea. Dintre acestea mai cunoscută este școala putneană unde viitorii slujitori ai altarelor deprindeau scrisul și cititul, accentul punându-se în special pe însușirea modului de săvârșire a cultului divin. După anii 1580-1585 școala va traversa aproape două secole de anonimat. Revirimentul ei se va petrece când fostul mitropolit al Moldovei, Iacob Putneanul¹, retras la Mănăstirea Putna în plină putere de muncă va da strălucire și rigoare școlii. Pe la anul 1765 ea a fost ridicată la rangul de Academie Duhovnicească, fiind organizată după modelul Academiei din Kiev. Conducerea i-a fost încredințată arhimandritul cărturar Vartolomeu Măzăreanu. La această „școală înaltă” se studiau pe durata a 7 ani cărțile bisericești dar și gramatica, logica, retorica, geografia, istoria, psaltica. Predarea se făcea în limbile greacă, slavonă și română². Menționăm că de-a lungul timpului marea majoritate a dascălilor au fost clerici, în special monahi, cei mai cunoscuți fiind Eustatie, Antonie, Ilarion și Lucaci. Toate

¹ Vezi, Simion RELI, *Bucovineni celebri în ierarhia Moldovei (1777-1850). Discurs de inaugurare*, în „Candela”, anul XL (1929); și extras (Cernăuți, 1930).

² Vezi, Petru REZUȘ, *În legătură cu Academia de la Putna*, în MMS, anul XXXI (1955), nr. 9, p. 497-498; IDEM, *Din istoria învățământului teologic din Moldova de Nord*, în MMS, anul XXXVII (1961), nr. 1-2, p. 18-22; Ștefan BÂRSĂNESCU, *Școala greco-slavo-românească de la mănăstirea Putna*, în „Revista de Pedagogie”, anul XV (1966), nr. 6, p. 20-31; Petru REZUȘ, *Școlile de la Mănăstirea Putna*, în MMS, anul XLII (1966), nr. 7-8, p. 511-522; IDEM, *Din istoria învățământului teologic din Moldova*, în MMS, anul XLV (1969), nr. 3-4, p. 166-180; Ștefan BÂRSĂNESCU, *Pagini nescrise din istoria culturii românești, (sec. X-XVI)*, București, 1971, p. 235-244; I.V. GORAȘ, *Învățământul românesc în ținutul Sucevei 1775-1918*, București, 1975, p. 5-26.

Claudiu PARADAIS, *Comori ale spiritualității românești la Putna, Iși, Ed. Mitropoliei și Sucevei*, 1988, p. cam 40-50???

acestea ne încredințează să credem că aici s-au pus bazele învățământului teologic din Nordul Moldovei.

Războiul ruso-turc desfășurat între 1768-1774 a făcut ca Turcia să cedeze Austriei, contra a bani grei și daruri scumpe, partea de Nord a Moldovei, ce cuprindea întreg ținutul Cernăuților și cea mai mare parte a ținutului Sucevei. Protestele venite din partea românilor, dar mai ales ale inimosului domnitor al Moldovei, Grigore Ghica - al cărui sfârșit va fi tragic - au fost zadarnice. Raptul va fi „legalizat” prin *Convențiile* din mai 1775 și iunie-iulie 1776³ în urma cărora Cernăuțiul, Suceava, vechea capitală a Moldovei, necropola descălecătorilor de la Rădăuți și mormântul Bincredincisoului Voievod Ștefan cel Mare de la Putna, erau „confiscate” de Imperiul Habsburgic. Datorită întinselor păduri de fag găsite aici, austriecii vor denumi leagănul Moldovei - în mod arbitrar - Bucovina, care de acum va avea istoria ei proprie.

Învățământul românesc era în plină dezvoltare la ocuparea Bucovinei de către habsburgi. Pe lângă școlile domnești de la Cernăuți, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuți, Siret și Suceava, exista pentru pregătirea clericilor și o școală episcopală la Rădăuți încă din anul 1747, iar la Suceava activa în acest scop o școală „grecească”. Renumita Academie Putneană promotoare a iluminismului românesc⁴ va fi desființată în jurul anului 1780 de noua stăpânire austriacă, care nu avea nici un interes să mențină acest focar de cultură. În locul ei, la stăruințele episcopului „exempt” Dositei Heresecu⁵ va lua ființă în anul 1786 o Școală clericală pe lângă Mănăstirea Sf. Ilie din Suceava, condusă de ieromonahul sârb Daniil Vlahovici⁶. Când acesta a fost ales episcop al Bucovinei în 1789, școala a fost mutată la Cernăuți. Numărul celor care au absolvit această formă de învățământ întrecea nevoile Bisericii, astfel că în anul 1818, școala va fi închisă, motivându-se că în locul ei se va înființa o școală clericală superioară⁷.

Institutul teologic diecezan gr. ort. (1827-1875)

Ca urmaș al episcopului Daniil Vlahovici care a murit în anul 1823, a fost ales arhimandritul Isaia Baloșescu. Acesta va începe imediat demersurile necesare pentru deschiderea unui Institut și unui Internat clerical, atât de necesare pentru cultivarea și luminarea clerului bucovinean. La 4 oct. 1827, pe temeiul rezoluției împărătești din 6 aug. 1826, lua ființă la Cernăuți mult așteptatul Institut teologic. Patru luni mai târziu la 12 febr., în baza decretului cancelariei aulice din 8 ian. 1828 avea loc și inaugurarea Internatului clerical, pentru pregătirea practică și educația duhovnicească a viitorilor clerici, deschis în două case închiriate, cu o capacitate de 50 de locuri. El era condus de un rector, ajutat de un spiritual. Toate cheltuielile pentru buna funcționare a acestui așezământ teologic erau suportate de Fondul religios al Bucovinei. Isaia Baloșescu devenea astfel ctitorul acestei școli teologice din care mai târziu se va dezvolta Facultatea de Teologie⁸.

³ Mihai IACOBESCU, *Din Istoria Bucovinei*, vol. I, (1774-1862), București, 1993, p. 76-82.

⁴ Mihai IACOBESCU, *op. cit.*, p. 275-276.

⁵ După anexarea părții de nord a Moldovei scaunul episcopal de la Rădăuți a fost mutat la Cernăuți la 12 februarie 1982, iar arhiereul Dositei a primit titlul de „Episcop exempt (separat) al Bucovinei”. Vezi, Dumitru VALENCIUC, *Ierarhii Bucovinei*, Grupul editorial Mușatinii-Bucovina viitoare, Suceava, 2001, p. 44-47.

⁶ Vezi, Constantin C. COJOCARU, *Daniil Vlahovici – Episcop al Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, anul VII (2000), nr. 1, p. 43-70 și nr. 2, p. 421-432.

⁷ Vezi, Isidor ONCIUL, *Ceva despre mersul și dezvoltarea culturii teologice și clericale în Bucovina*, în „Candela”, anul II (1883), p. 53-62 și 103-112.

⁸ Isidor ONCIUL, *op. cit.*, p. 183.

Institutul teologic a fost organizat după modelul Seminarului greco-catolic din Lemberg (Lvov). „Alumnii” (elevii) se recrutau doar din absolvenții de liceu. Profesorii numiți erau de naționalitate română, cu studii teologice făcute la Universitățile din Viena și Lemberg. Cursurile se desfășurau pe durata a patru ani, disciplinele predate în cadrul Institutului fiind, în anul I: *Istoria bisericească, Arheologia biblică, Limba ebraică, Introducere în cărțile Testamentului Vechi și Exegeza Testamentului Vechi*; în anul II: *Dreptul bisericesc, Limba greacă, Pedagogia, Introducere în cărțile Testamentului Nou și Exegeza Testamentului Nou*; în anul III: *Dogmatica și Morala*; în anul IV: *Teologia pastorală, Catehetica, Cântarea bisericească și Economia rurală*. Toate aceste obiecte se predau în limba română, excepție făcând *Pedagogia și Economia rurală* care se țineau în limba germană. De asemenea exista și un curs de *Limba română*, 2 ore pe săptămână. În cadrul Internatului clerical, se țineau în limba română cursuri de *Cântare bisericească, Tipic și Rituale bisericești*, pentru cei 50 de bursieri. Această stare a lucrurilor nu va dura multă vreme, pentru că în anul 1848 noul episcop al Bucovinei, Eugenie Hacman, dispunea ca limba latină să fie înlocuită cu limba română.

Noul Institut creat asigura viitorilor preoți o pregătire teologică superioară, ei având îndatorirea de a urma cursuri și în cadrul Institutului filosofic. Prestigiul și importanța sa au crescut rapid, astfel că în anul 1850, Institutul care fusese până atunci *particular diecezan* ajunge *impăratesc*. Un an mai târziu, în 1851 se făcea propunerea ca el să fie transformat într-o facultate de teologie. În acest sens arhiepiscopul Eugenie Hacman se va întâlni la Viena cu toți episcopii din Imperiul Austro-Ungar și le va face cunoscută intenția. Greutatea perioadei a făcut ca această dorință să rămână un deziderat⁹.

Românii bucovineni au dorit înființarea unei facultăți sau a unei universități încă din anul 1848, adresându-se deseori în acest sens împăratului de la Viena. La 23 nov. 1872, deputatul Constantin Tomasciuc, sprijinit de arhimandritul ortodox Teofil Bendella, precum și de alți deputați și patrioți români, înaintează Dietei Bucovinei o cerere de înființare a unei universități cu limba de predare germană. Același lucru îl va face și în ședința Parlamentului din Viena, din dec. 1874. Trebuie să spunem că, mai erau și alte națiuni din Imperiul Austriac care doreau înființarea unor universități dar cu limba de predare maternă. Parlamentul de la Viena nu era străin de acest lucru, și chiar avea în intenție să deschidă o nouă universitate, ultima dată petrecându-se acest lucru în anul 1784, când s-a deschis Universitatea din Lemberg. Între timp se desființaseră Universitățile din Salzburg (1810) și Olmütz (1855), iar alte două Universități din Cracovia și Lemberg își pierduseră caracterul interetnic, polonizându-se. În anul 1870 fusese maghiarizată și Academia de drept de la Sibiu, iar în 1872 se deschisese Universitatea maghiară din Cluj. În aceste condiții românii bucovineni erau nevoiți să își continue studiile superioare la Universitățile din Viena sau Praga, care se aflau destul de departe. Imperiul Austriac avea numai de pierdut în aceste condiții, nemaiaivând în Sud-Estul Europei un pivot de promovare a culturii germane¹⁰.

Parlamentul Vienei a analizat în ședința din 20 mart. 1875 aceste doleanțe și va găsi ca oportună înființarea unei universități la Cernăuți, mai ales că în acel an se împlinau 100 de ani de la anexarea Bucovinei la Austria. Noua universitate se dorea a fi un dar jubiliar oferit de împăratul Francisc Iosif I, Ducatului Bucovina. La 4 oct. 1875 de ziua onomastică a împăratului, se deschise cu mare fast, cea de a cincina instituție de învățământ superior din Imperiu, Universitatea Francisco-Iosefină din Cernăuți, care avea sub tutela ei Facultățile de

⁹ Isidor ONCIUL, *op. cit.*, p.235.

¹⁰ Constantin UNGUREANU, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774-1918*, Editura Civitas, Chișinău, 2003, p. 223.

Teologie, Drept și Filosofie. Menirea acestei Universități, numită oficial „Alma-Mater-Francisco-Josephina” era ca ea să se constituie într-o fortăreață de cultură germană la răsărit de fortărețele polono-maghiare de la Lvov și Cluj. Acest lucru era specificat foarte clar și în diploma de fundare, anume că noua universitate trebuia să fie „un focar de știință nemțească și punct de atracție pentru numeroase elemente flotante ale Răsăritului (...)”¹¹.

Institutul teologic din Cernăuți a avut un rol marcant în apariția Facultății de Teologie, aici existând deja condițiile necesare înființării unei asemenea școli. Organizarea Institutului în anii 1866¹² și 1872 după rigurile unei facultăți, pregătirea și seriozitatea cadrelor didactice de aici, precum și cercearea științifică întreprinsă de ei, au făcut ca această instituție de învățământ din Cernăuți, să iasă de mult din tiparele unui simplu Institut¹³. Acest fapt a fost evidențiat și de Ministrul Cultelor și Instrucțiunilor din acea vreme, dr. Carol Lemayer: „În acest mod Institutul acesta ieșise de mult din cadrul unui simplu institut diecezan și poseda binișor toate începuturile pentru prefacerea într-o facultate teologică. Această prefacere o și suscitase corpul profesoral de repetate ori încă mult înainte de crearea universității cernăuțene și anume cu acel capăt, ca în locul Institutului se aspira crearea unei facultăți teologice de sine stătătoare, cu dreptul de a împărți gradul de doctor”¹⁴. Alt moment hotărâtor care a precedat apariția Facultății de Teologie a fost la 23 iun. 1873, când s-a înființat Mitropolia Bucovinei și Dalmației, Cernăuțiul devenind centrul Bisericii Ortodoxe al noului stat dualist Austro-Ungar.

Prima instituție de învățământ superior din Bucovina, la care se școlise și dobândise prestigiu preoțimea bucovineană își închidea porțile în toamna anului 1875. În existența sa de 48 de ani s-au consemnat 496 de absolvenți și peste 30 de opere publicate de profesorii și alumnii săi¹⁵.

Facultatea de Teologie din Cernăuți în perioada 1875-1940

În baza rezoluției împărătești din 29 aug. 1875 lua naștere în cadrul Universității din Cernăuți, Facultatea de Teologie gr. or., ce urma să fie finanțată de Fondul bisericesc. Ordonanța Nr. 13240 emisă de Ministerul Culturii și Instrucțiunii la 30 aug. 1875 precizează felul în care va fi organizată Facultatea.

Unicul Institut universitar ortodox din toată monarhia austro-ungară și din întreg sud-estul european era Facultatea de Teologie din capitala Bucovinei¹⁶. Aceasta funcționa în monumentală reședință mitropolitană, în aripa din stânga, unde era și biserica, internatul, biblioteca¹⁷. La facultate erau primiți doar absolvenții de liceu. Locul unde viitorii clerici își perfecționau pregătirea liturgică rămânea Internatul teologic, numit și Seminar, care continua să funcționeze în îmbinare cu facultatea teologică. Aici se învăța tipicul și omiletica, existând posibilitatea de a urma cursuri de limbi străine și muzică bisericească. Conducerea îi era

11 Ion NISTOR, *Istoria Bucovinei*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 161.

12 Vezi, *** *Organizarea studiilor la Institutul Teologic din Cernăuți*, în „Foaia Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul III (1867), nr. 5-6, p. 115-125.

13 Simeon Reli spunea că mai corect era să se numească, Academia Teologică. Cf. Simeon RELI, *Facultatea de Teologie din Cernăuți*, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1942, p. 10.

14 Isidor ONCIUL, *op. cit.*, p. 293.

15 *Ibidem*, p. 289.

16 O Universitate cu Facultate de Teologie mai exista doar la Atena, ce ființa din 1837 după modelul german. Cf. Prof. Eusebiu POPOVICI, *Facultatea teologică din Cernăuți și celelalte școli teologice ortodoxe răsăritene*, în „Candela”, anul III (1884), p. 538.

17 Vezi, Dr. Simeon RELI, *Reședința Mitropolitană din Cernăuți și meșterul ei, arhit. Iosif Hlavka*, în „Candela”, anul XLIII (1932), p. 33.

încredințată unui rector secundat de un prefect de studii și un spiritual. Trebuie să accentuăm că Internatul teologic nu a fost doar un simplu cămin de găzduire și hrană pentru studenți, ci un institut ales de practică, de educație superioară bisericească¹⁸. De la 1875 toți candidații la preoție din Bucovina își terminau studiile la Cernăuți.

În viața Facultății de Teologie din capitala Bucovinei s-au conturat trei etape principale. Prima a avut loc între 1875-1918 când Bucovina s-a aflat sub stăpânire austro-ungară, a doua între 1918-1940 când Bucovina a fost unită cu România, iar a treia între 1940-1948, când Facultatea de Teologie a fost nevoită să se refugieze în două rânduri la Suceava, iar în cele din urmă să fie desființată.

Dacă noua Universitate din Cernăuți era concepută ca o tribună prin care să se grăbească procesul de deznaționalizare a românilor, propagându-se cultura străină și rigidă a habsburgilor, vom vedea că Facultatea de Teologie este cea care va contribui la renașterea spiritului românesc. Prin crearea facultății teologice s-a asigurat continuitate cadrelor didactice și disciplinelor studiate la Institut. Astfel, la 20 sept. 1875, pe baza rezoluției preaînalte, sunt numiți profesori ordinari: Vasile Mitrofanovici pentru *Teologie practică*, Eusebiu Popovici pentru *Istoria și Statistica bisericească*, Isidor de Onciul pentru *Studiul biblic și Exegeza Testamentului Vechi*, Vasile de Repta pentru *Studiul biblic și Exegeza Testamentului Nou*. Ca profesori extraordinari au fost numiți: Alexiu Comoroșan pentru *Dogmatică* și Constantin Popovici pentru *Dreptul canonic*. Catedrele de Teologie morală și *Limbi orientale*, rămase vacante vor fi încredințate spre suplinire lui Vasile Mitrofanovici, respectiv lui Isidor de Onciul. Tot acum este numit docent și Juvenal Ștefanelli pentru disciplina *Catehetică*, care se desprinsese de catedra de Teologie practică¹⁹. În afară de acești profesori în perioada 1875-1914 au mai activat în cadrul facultății: Silvestru Octavian Isopescu și Vasile Tarnavschi - *Vechiul Testament*, Constantin Clement Popovici - *Drept Canonic*, Teodor Tarnavschi - *Liturgica*, Emilian Voiuțchi - *Teologia Morală*, Vasile Găină - *Dogmatică*, Ștefan Saghin - *Teologie Fundamentală*, Vasile Gheorghiu - *Noul Testament*. Toți profesorii menționați erau de naționalitate română. De-a lungul existenței facultății întâlnim doar doi profesori străini: Eugen Kozak²⁰, titularul cursului de Limba slavonă bisericească și Dionisie Ieremiev, de la catedra de Teologie Practică în limba ucraineană.

Acești teologi aveau făcute studii de specializare la facultățile de teologie ortodoxă, romano-catolică sau protestantă din Viena, Bonn, München, Atena, Lemberg și Rusia. Majoritatea dascălilor erau bucovineni și cunoscători a cel puțin două limbi străini. Pregătirea și erudiția acestor inimoși profesori care au dat greutate facultății a fost recunoscută și de stăpânirea străină, astfel că, în perioada austro-ungară Vasile Mitrofanovici, Eusebie Popovici, Vasile de Repta, Constantin Clement Popovici, Emilian Voiuțchi, Teodor Tarnavschi, Ștefan Saghin și Vasile Tarnavschi au fost aleși *rectori magnificus* ai Universității Farnisco-Iosefine.

¹⁸ *** *Seminarul clerical*, în "Cuvântul Preoțesc", anul I (1934), nr. 5, p. 5.

¹⁹ Isidor ONCIUL, *op. cit.*, p. 347.

²⁰ Erudit slavist, preocupat de limba și paleografia inscripțiilor, adună din Bucovina inscripțiile clopotelor, icoanelor, crucilor de lemn și metal, potirelor bisericești, patrafirelor, aerelor și antimiselor, apoi inscripțiile trasate cu penelul pe pereții bisericilor și ai mănăstirilor, însemnările de pe vechile manuscrise și cărți tipărite. Această colecție cu însemnări și inscripții, foarte importantă pentru istoria culturii românești nu a reușit să o tipărească. A avut tendințe de slavizare, cu exagerări mai ales în toponimie. A fost profesor de limbă slavă 1899-1933, decan al Facultății de Teologie în anul universitar 1906-1907 și rector al Universității din Cernăuți între 1907-1908. Vezi, Nicolai GRĂMADĂ, *Eugen. A. Kozak*, în „Codrul Cosminului”, anul VIII (1933-1934), p. 566-567; *** *Anuarul Universității din Cernăuți pentru anii de studii 1933-1934, 1934-1935, 1935-1936*, Cernăuți, 1937, p. 31; Lucian PREDESCU, *Enciclopedia „Cugetarea”*, Ediție anastatică, București, 1999, p. 468.

Am amintit la început că limba de predare la facultate a fost limba germană și doar obiectele de la Catedra Practică se susțineau în limba română. Totuși, pentru un timp de trecere s-a admis, în mod excepțional chiar la început, ca limba română să fie limba de predare la toate materiile afară de *Istoria bisericească* și *Dreptul canonic*. Facultatea de Teologie din Cernăuți a fost singura instituție de învățământ superior care a cultivat limba română în perioada austro-ungară. În această perioadă ea a fost și cea care a promovat pe lângă cultura teologică ortodoxă și sentimentul național românesc, afirmându-se astfel unitatea etnică între frații români din Bucovina, Transilvania și Vechiul Regat.

Viguroasa facultate teologică din Cernăuți, organizată după modelul nemțesc, a căpătat într-un timp scurt o faimă deosebită. Vor veni să studieze aici tineri din România, Serbia, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Herțegovina, Slovenia etc. Profesorii de teologie din Cernăuți desfășurau o minuțioasă activitate științifică. L-a început ei și-au litografiat prelegerile universitare, apoi și le-au tipărit. Cursurile și tratatele lor țineau pasul cu tot ce apărea ca noutate editorială sau bibliografică în academiile occidentale. La anumite discipline, în Facultatea de Teologie din Cernăuți existau profesori care nu își aveau egali în restul centrelor de teologie românească. Amintim aici pe Vasile Mitrofanovici cu primul Manual de Liturgică și Omiletică; savantul Vasile Găină cu un tratat unic la acea vreme în teologia răsăriteană: *Teoria revelațiunii*, care intrase în toate bibliotecile marilor Academii teologice din Apus; Nicolae Cotos cu studiul său unic până azi în Biserica Ortodoxă Română: *Încenușarea și înmormântarea*; Emilian Voiuțchi cu primul tratat de Morală ortodoxă și primul român doctor în teologie; Eusebiu Popovici cu monumetala sa lucrare, *Istoria bisericească universală*; savantul Vasile Gheorghiu cu prima *Introducere în Sfintele cărți ale Testamentului Nou*, din Bisericile Ortodoxe, și exemplele pot continua.

Facultatea teologică din Cernăuți sădește în sufletul ucenicilor ei scrupulositatea și atenția supremă la noțiuni, la termeni și la judecăți.

Ea împlinește o funcție absolut necesară în teologia noastră, întrucât ține meditația teologică trează, ferind-o de a se arunca în abisurile construcțiilor fantastice și eretice, în care a căzut cea mai mare parte din teologia rusă”²¹.

BIBLIOGRAPHY

- ONCIUL, Isidor, *Ceva despre mersul și dezvoltarea culturii teologice și clericale în Bucovina*, în „Candela”, anul II (1883)
- IACOBESCU, Mihai, *Din Istoria Bucovinei*, vol. I, (1774-1862), București, 1993
- NISTOR, *Istoria Bucovinei*, Ed. Humanitas, București, 1991
- RELI, Simeon, *Reședința Mitropolitană din Cernăuți și meșterul ei, arhit. Iosif Hlavka*, în „Candela”, anul XLIII (1932)
- *** *Seminarul clerical*, în “Cuvântul Preoțesc”, anul I (1934), nr. 5
- STĂNILOAE, D., *Facultatea de Teologie Cernăuți*, în „Făt-Frumos”, Cernăuți, anul XVII (1942), nr. 3
- UNGUREANU, Constantin, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774-1918*, Editura Civitas, Chișinău, 2003

²¹ D. STĂNILOAE, *Facultatea de Teologie Cernăuți*, în „Făt-Frumos”, Cernăuți, anul XVII (1942), nr. 3, p. 82-83.